

УДК 355:159.9
DOI <https://doi.org/10.26661/2310-4368/2023-2-5>

ПРОГНОЗУВАННЯ ПОВЕДІНКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ СИЛ СПЕЦІАЛЬНИХ ОПЕРАЦІЙ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ ЗА ПРИЗНАЧЕННЯМ

Павлушенко С. М.

*ад'юнкта кафедри морально-психологічного забезпечення
діяльності військ (сил) гуманітарного інституту
Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського
просп. Повітрофлотський, 28, Київ, Україна
orcid.org/0000-0001-6222-0656
vroskvdv@i.ua*

Навчаючись на болісному досвіді своїх друзів,
ми рятуємо себе від болю таких самих помилок.
Ерік Грейтенс, ветеран ССО США

Ключові слова: психічний стан, фрустрація, фрустратор, фрустраційна ситуація, толерантність, фрустраційна толерантність, толерантність до невизначеності, психодіагностика.

У статті на підставі аналізу відкритих джерел доведено, що бойова діяльність військовослужбовців Сил спеціальних операцій Збройних сил України є потенційно фруструючою. Необхідність у стійкості до фруструючих чинників бойової обстановки, витривалості у подоланні перешкод під час виконання завдань за призначенням, здатності швидко реагувати на зміни обстановки, адекватно оцінювати ситуацію та знаходити оптимальний вихід з неї зумовлює обґрунтування потреби в розвитку фрустраційної толерантності як професійно важливої властивості оператора Сил спеціальних операцій та розроблення сучасного психодіагностичного інструментарію із прогнозування поведінки військовослужбовців окремого роду сил Збройних сил України в екстремальних умовах виконання завдань за призначенням. У контексті дослідження показано, що фрустраційна толерантність військовослужбовців розглядається як стійкість до фрустраторів, в основу якої покладено здатність до адекватного оцінювання фрустраційної ситуації і передбачення виходу з неї, або як межу допустимого рівня психічного напруження, перевищення якої викликає деструктивні зміни у психіці і поведінці. Розкрито й обґрунтовано призначення, структуру та процедуру психологічного обстеження військовослужбовців Сил спеціальних операцій за авторською методикою.

На підставі власного досвіду служби в частинах спеціального призначення та експертного опитування визначено та обґрунтовано чотири рівні толерантності до фрустрації: оптимальний, сприятливий, критичний та несприятливий, які визначають реакцію на вплив різних видів внутрішніх і зовнішніх фрустраторів у контексті професійної діяльності військовослужбовців Сил спеціальних операцій Збройних сил України. Авторська методика «Прогнозування поведінки військовослужбовців Сил спеціальних операцій в екстремальних умовах виконання завдань за призначенням» є спробою пошуку ефективного інструментарію для визначення стратегії поведінки оператора Сил спеціальних операцій у фрустраційній ситуації виконання завдань за призначенням, визначення ступеня його адаптації та здатності виконувати бойові завдання в умовах численних фруструючих перешкод бойової обстановки.

Отримані результати оброблено за допомогою стандартизованого пакета програм IBM SPSS Statistics 20.0, Statistika 11.0, офісних додатків Microsoft Excel.

PREDICTING THE BEHAVIOR OF MILITARY PERSONNEL SPECIAL OPERATIONS FORCES IN EXTREME CONDITIONS OF PERFORMING ASSIGNED TASKS

Pavlushenko S. M.

*Postgraduate Student at the Department of Moral and Psychological Support
Activities of the Troops (Forces) of the Humanitarian Institute
National Defense University of Ukraine named after Ivan Chernyakhovskyi
Povitroflotskyi Ave., 28, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0001-6222-0656
vroskvdy @i.ua*

By learning from the painful experiences of our friends,
we save ourselves from the pain of the same mistakes.

Eric Greitens, U.S. Special Operations Forces veteran

Key words: *mental state, frustration, frustrator, frustrating situation, tolerance, frustration tolerance, tolerance to uncertainty, psychodiagnostics.*

The article, based on the analysis of open sources, proves that the combat activities of servicemen of the Special Operations Forces of the Armed Forces of Ukraine are potentially frustrating. The need for resistance to frustrating factors of the combat situation, endurance in overcoming obstacles during the performance of assigned tasks, the ability to quickly respond to changes in the situation, adequately assessing the situation and finding the best way out of it determines the justification of the need for the development of frustration tolerance as a professionally important property of the operator of the Special Operations Forces and the development of modern psychodiagnostic tools for predicting the behavior of servicemen of a separate branch of the Armed Forces of Ukraine in extreme conditions of performing assigned tasks. In the context of the study, it is shown that the frustration tolerance of military personnel is considered as resistance to frustrators, which is based on the ability to adequately assess the frustration situation and predict the way out of it, or as the limit of the permissible level of mental stress, the excess of which causes destructive changes in the psyche and behavior. The purpose, structural structure and procedure of psychological examination of servicemen of the Special Operations Forces according to the author's methodology are disclosed and substantiated.

Based on their own experience of service in special forces units and expert survey, four levels of tolerance to frustration have been identified and substantiated: optimal, favorable, critical and unfavorable, which determine the reaction to the impact of various types of internal and external frustrators in the context of the professional activities of servicemen of the Special Operations Forces of the Armed Forces of Ukraine. The author's methodology "Predicting the behavior of servicemen of the Special Operations Forces in extreme conditions of performing assigned tasks" is an attempt to search effective tools for determining the strategy of behavior of the operator of the Special Operations Forces in a frustrating situation, performing tasks as intended, determining the degree of its adaptation and ability to perform combat missions in conditions of numerous frustrating obstacles to the combat situation.

The obtained results were processed using the standardized software package IBM SPSS Statistics 20.0, Statistika 11.0, office applications Microsoft Excel.

Постановка проблеми. В умовах відбиття повномасштабної збройної агресії Російської Федерації у військовій психології насамперед потрібно вирішувати проблеми, пов'язані із підвищенням рівня психічної стійкості, психологічної здатності військовослужбовців Сил оборони виконувати завдання за призначенням. Особливої уваги до психічної сфери особистості в умовах російсько-української війни потребує бойова діяльність операторів Сил спеціальних операцій Збройних сил України (далі – ССПО), які виконують завдання в умовах ворожого оточення, на межі фізичних і психологічних можливостей, у значному відриві від основних сил, за суворих часових обмежень для виконання етапів та всього бойового завдання, виникнення суперечностей між нормами міжнародного гуманітарного права та живучістю групи спеціального призначення, обмеженнями у можливостях надання кваліфікованої та спеціальної медичної допомоги, залежності результату виконання завдань від рівня професіоналізму кожного розвідника, командного духу та лідерських якостей командира групи спеціального призначення. Через необхідність виконання широкого спектра бойових завдань в умовах невизначеності, значних психічних і фізичних навантажень, постійного ризику для життя, екстремальності умов виконання завдань за призначенням можна стверджувати, що бойова діяльність особового складу Сил спеціальних операцій є потенційно фруструючою.

У дослідженні фрустраційного чинника професійної діяльності операторів ССПО особливе значення відіграють: евристична теорія фрустрації С. Розенцвейга [1]; поведінкове тлумачення фрустрації (Р. Баркер, Т. Дембо, К. Левін [2]); дослідження фрустраційної толерантності як психічної властивості особистості (Н. Чижиченко [3], О. Холодова [4]); обґрунтування фрустраційної толерантності як професійної здатності протистояти несприятливим чинникам (А. Большакова [5], М. Омельченко [6]); розроблення засобів емпіричного дослідження фрустрації та фрустраційної толерантності (С. Розенцвейг [1], О. Хміляр [7], М. Кузьменко [8]).

Метою статті є обґрунтування інструментарію дослідження рівня фрустраційної толерантності та визначення стратегії поведінки оператора ССПО у фрустраційних ситуаціях виконання завдань за призначенням.

Результати дослідження. Спеціальна розвідка була створена в 60-ті роки ХХ ст. для виконання розвідувальних і спеціальних завдань в інтересах фронтової операції у глибокому тилу противника ізольовано від основних сил у специфічних екстремальних умовах. У сучасних умовах спектр завдань Сил спеціальних операцій та можливо-

сті з їх виконання значно розширилися. Незважаючи на стрімкий розвиток технічних засобів розвідки, у сучасних збройних протистояннях визначальною залишається здатність особового складу підрозділів спеціальних операцій виконувати завдання безпосередньо на території противника й отримувати інформацію про важливі державні та військові об'єкти, склад сил і засобів, бойовий потенціал та можливості противника у ході ведення спеціальної розвідки. Застосування новітніх технічних засобів для ведення розвідки не в змозі повністю замінити людину, яка не тільки спостерігає за об'єктом розвідки, а й має змогу осмислювати побачене, швидко його оцінювати і приймати рішення для подальших дій. Отже, специфіка бойової діяльності особового складу Сил спеціальних операцій Збройних сил України висуває особливі вимоги до психічної сфери операторів, а також психологічного забезпечення їхньої підготовки і виконання завдань за призначенням. Відсутність новітнього інструментарію для визначення рівня фрустраційної толерантності з урахуванням специфіки виконання завдань за призначенням військовослужбовцями окремого роду сил Збройних сил України зумовила розроблення надійного та валідного психодіагностичного інструментарію.

Авторська методика *«Прогнозування поведінки військовослужбовців Сил спеціальних операцій в екстремальних умовах виконання завдань за призначенням»* дає змогу визначити тип поведінки оператора ССПО у фрустраційній ситуації, сформулювати в операторів відповідну стратегію поведінки в бойових екстремальних умовах виконання завдань за призначенням та прийняття рішення в обстановці невизначеності, визначити у військовослужбовців рівень фрустраційної толерантності до несприятливих чинників виконання завдань за призначенням.

В основу методики покладено реальні бойові ситуації застосування фронтової розвідки в роки Другої світової війни (2 ситуації), груп спеціального призначення під час бойових дій у Республіці Афганістан (3 ситуації), підрозділів спеціального призначення провідних країн світу у локальних війнах та збройних конфліктах кінця ХХ – початку ХХІ ст. (11 ситуацій) і досвід, набутий сучасним поколінням операторів ССПО та особовим складом Десантно-штурмових військ Збройних сил України в ході російсько-української війни (14 ситуацій).

Структурно методика складається з 30 рисунків-ситуацій та фабул до них. Фабули описують рисунок і надають інформацію про фруструючу ситуацію для прийняття досліджуваним оператором рішення. Фрустраційну ситуацію закладено в рисунок, на якому зображені два або кілька вій-

ськовослужбовців у різних ситуаціях виконання бойових завдань із незакінченою розмовою між ними. Військовослужбовці різні за віком, займаною посадою, досвідом служби, рівнем підготовки та іншими характеристиками. Загальним для всіх рисунків є перебування військовослужбовців у надзвичайних, критичних, екстремальних умовах виконання завдань за призначенням, а також емоційно напруженій, невизначеній, фруструючій ситуації смертельної небезпеки й потреби у прийнятті рішення (рис. 1).

Серед 30 фруструючих ситуацій 25 відображають «перешкоду», 5 – «звинувачення» під час бойової діяльності або після завершення місії. В ситуаціях «перешкоди» певний предмет, людина, обставини, слово або вчинок спантеличують військовослужбовця, ставлять у ситуацію невизначеності, психічної напруженості. У ситуаціях «звинувачення» військовослужбовець постає як об'єкт звинувачення. Обидві тематичні групи ситуацій тісно пов'язані, оскільки ситуація «звинувачення» передбачає, що їй передувала ситуація «перешкоди». Не виключені випадки, коли досліджуваній військовослужбовець може інтерпретувати ситуацію «звинувачення» як ситуацію «перешкоди» чи навпаки. Вважається, що досліджуваній оператор свідомо або підсвідомо проєктує ситуацію на себе як її «учасник» [9, с. 204].

Процедура психологічного обстеження оператора ССпО. Кожен досліджуваній оператор отримує стимульний матеріал, який складається з 30 динамічних психотравмуючих фруструючих ситуацій, та відповідний реєстраційний аркуш, в якому відображено всі необхідні соціально-демографічні дані про оператора (військове звання, прізвище, ім'я та по батькові, посада, службовий

і бойовий досвід), підписує згоду на проведення дослідження і йому викладають зміст інструкції.

Після заповнення реєстраційного аркуша за командою дослідника (психолога) оператор починає обстеження. Щоб створити певне напруження в роботі оператора, час дослідження обмежують 45 хв. Якщо оператор не закінчив роботу протягом визначеного терміну, дослідник дає йому можливість закінчити роботу та фіксує час, який знадобився оператору на проходження дослідження. Час проходження дослідження враховують під час формулювання висновків про рівень фрустраційної толерантності оператора ССпО.

Оцінювання методики та інтерпретація отриманих результатів. Дослідник аналізує відповіді операторів за двома критеріями: спрямованості реакції (Е, І, М) і типу реакції (OD, NP, ED).

Зазначені критерії виокремив С. Розенцвейг [1, с. 347–349], їх підтверджено в експериментальній методиці дослідження фрустраційної толерантності військовослужбовців О. Хміляра та Р. Момота [7, с. 42].

Відповідно до спрямованості реакції особистості оператора ССпО на фрустраційну ситуацію виокремлюють три види реакцій:

екстрапунітивну – спрямовану на живе або неживе оточення у формі підкреслення ступеня фруструючої ситуації, засудження зовнішньої причини, яка її викликала. Подекуди оператор ССпО з таким типом реагування перекладає відповідальність за вирішення фруструючої ситуації на інших осіб;

інтропунітивну – спрямовану оператором ССпО на самого себе. Всю вину за ситуацію, що склалася, він бере на себе, а також вважає себе відповідальним за її виправлення. Подекуди дослі-

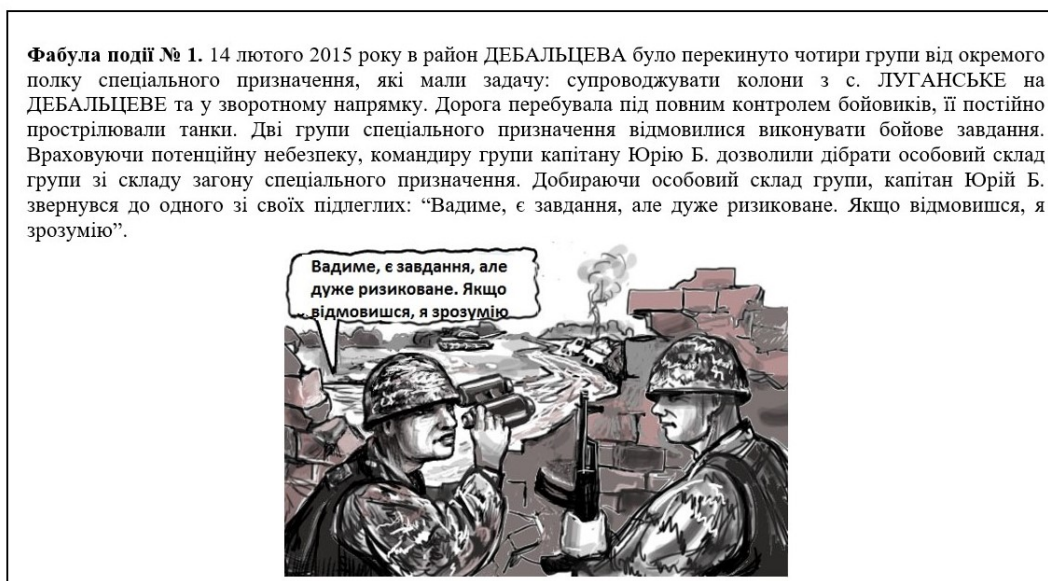

Рис. 1. Зразок стимульного матеріалу методики

джуваний оператор ССПО сприймає фруструючу ситуацію як позитивну;

Імунітивну – несприятливу ситуацію оператора ССПО вважає малозначущою, трактує як збіг обставин і відсутність чиєїсь вини.

Реакції досліджуваного розглядають також за трьома типами:

з фіксуванням на перешкоді – у відповідях оператора ССПО чітко наголошено на перешкоді, що викликала фрустрацію та ускладнює виконання визначених завдань або досягнення мети;

з фіксуванням на самозахисті – у відповіді оператора ССПО наголошено на захисті себе, свого «Я», реакцію супроводжує підвищена трижовність, усю активність людини зосереджено на захисті власного життя. У ситуаціях, які склалися, оператор ССПО або засуджує когось, або зазначає, що відповідальних за ситуацію немає. Як правило, в таких випадках оператор ССПО досить часто не знає, як правильно діяти, або рішення, які він прийняв, до кінця не продумані;

з фіксуванням на вирішенні проблеми – відповідь оператора ССПО спрямована на вирішення проблеми, яка виникла в ході виконання завдань за призначенням. Оператор ССПО береться сам вирішити проблему або звертається за допомогою до інших. Подекуди смисловий зміст поведінки оператора ССПО передбачає високий ступінь значущості екстремальної події, прагнення її прискорити, вирішити, проявивши нестримну активність і героїзм [10. с. 166–168].

Заснована на шести категоріях, методика дає змогу отримати дев'ять можливих і два додаткових види реакцій на перешкоду.

Опрацювання отриманих відповідей відбувається у шість етапів, таких як:

- 1) обробка й аналіз відповідей за спрямованістю і типом реакції на фруструючу ситуацію;
- 2) визначення показника (коефіцієнта) «ступеня бойової адаптації»;
- 3) визначення профілів поведінки (особливостей реакцій на фруструючу ситуацію);
- 4) визначення зразків поведінки (домінуючого типу поведінки за спрямованістю і типом реакції);
- 5) аналіз тенденцій;
- 6) формулювання висновків.

Кожну з отриманих відповідей оцінюють за двома критеріями: спрямованістю реакції (E, I, M) і типом реакції (OD, NP, ED). Спочатку військовий психолог визначає спрямованість реакції, а потім її тип. Дослідник записує результати аналізу відповідей у реєстраційний бланк.

Визначення профілів поведінки – це кількісна форма визначення особливостей фрустраційних реакцій досліджуваного за спрямованістю і типом реакції. Сумарні бали кожного з дев'яти рахункових чинників записують у таблицю про-

філів (табл. 1). На підставі профілю числових даних складають (визначають) ймовірні зразки поведінки (три основних та один додатковий) [11, с. 138].

Таблиця 1

Таблиця профілів

Тип реакції	OD	ED	NP	Сума	%
E	E'	E (E1)	e		
I	I'	I (I1)	i		
M	M'	M	m		
Сума					
%					

Показник (коефіцієнт) «ступеня бойової адаптації» (DCA) вказує на рівень індивідуальної адаптованості оператора ССПО до перешкод, які виникають на шляху задоволення потреб, вирішення завдань та досягнення мети. Показник визначають, порівнюючи відповіді досліджуваних осіб зі стандартними величинами, отриманими в ході статистичного підрахунку відповідей експертів. Стандартні значення відповідей для обчислення показника DCA вибрали 65% експертів. До складу експертів ($n = 50$) увійшли офіцери, які мають практичний досвід служби у військових частинах ССПО та бойовий досвід виконання бойових завдань з ведення спеціальної розвідки та проведення спеціальних заходів. Якщо відповідь збігається зі стандартною, її позначають знаком «+» і нараховують за неї 1 бал. Якщо відповідь містить подвійну оцінку й лише одна з них відповідає стандартній, її оцінюють у 0,5 бала. Якщо відповідь нестандартна, її позначають знаком «-» і бали за неї не нараховують. Загальний показник «ступеня бойової адаптації» (DCA) розраховують за формулою:

$$DCA = \frac{a}{b},$$

де a – кількість балів, які збігаються зі стандартними відповідями, b – кількість стандартних пунктів.

Максимально можливий коефіцієнт $DCA = 1$ (за умови, що 100% відповідей оператора збігаються зі стандартними величинами).

Рівень фрустраційної толерантності як стійкості до несприятливих чинників бойової обстановки обчислюють на підставі визначення коефіцієнта «ступеня бойової адаптації» і визначають: оптимальний рівень – від 1 до 0,75 бала; сприятливий рівень – від 0,74 до 0,5 бала; критичний – від 0,49 до 0,25 бала; несприятливий – від 0,24 до 0 [12, с. 11–13].

Оператор ССПО з оптимальним рівнем толерантності до фрустрації демонструє: дуже високу стійкість до несприятливих чинників бойової обстановки, коли наявність фрустратора не викли-

кає у нього фрустрації; емоційну сферу особистості без змін; відсутність вольових зусиль у задоволенні потреб, вирішенні завдань або досягненні мети; відсутність у його діях ризику; дуже високу мотивацію до виконання завдань за призначенням; сприйняття й адекватне оцінювання інформації про перешкоду та прийняття своєчасних рішень; конструктивну поведінкову реакцію, фіксування на перешкоді, сприйняття фрустратора як своєрідного блага, а не перешкоди, чи такого, що не має серйозного значення та не впливає на виконання поставленого бойового завдання. У разі такого рівня толерантності фрустраційна ситуація зовсім не впливає на ефективність виконання завдань за призначенням оператором ССПО і залишається майже непоміченою.

Оператор ССПО зі сприятливим рівнем толерантності до фрустрації демонструє: високий рівень стійкості до несприятливих чинників бойової обстановки; попри наявність фрустраторів, спокійний психічний стан, розсудливість; сприйняття перешкоди як життєвого уроку, але без особливих нарікань на себе; відсутність значних вольових зусиль для задоволення потреб, вирішення завдань або досягнення мети; розумний, виправданий ризик для досягнення мети; високий рівень мотивації до виконання завдань за призначенням, адекватне сприйняття й оцінювання інформації про перешкоду, прийняття своєчасних рішень у ситуації невизначеності; спрямованість поведінкової реакція на вирішення проблеми, усунення перешкод, які виникають під час виконання бойового завдання. Фрустраційна ситуація не впливає на ефективність виконання завдань за призначенням оператором ССПО.

Оператор ССПО із критичним рівнем толерантності до фрустрації демонструє: помірний рівень стійкості до несприятливих чинників бойової обстановки; напружений психічний стан, ситуаційну тривожність; роздратованість, агресію до оточення; докладання вольових зусиль для утримання ситуації під контролем; не завжди розумний, виправданий ризик для досягнення мети; зміщення від мотивації на успіх у виконанні завдань за призначенням до мотивації на уникнення невдачі; нездатність об'єктивно оцінити фруструючу ситуацію, помилки під час оцінювання ситуації та прийняття рішення; зосередженість поведінкової реакції на перешкоді, докладання значних зусиль для утримання ситуації під контролем; залежно від сили фрустратора – відчуття провини, власної неповноцінності. Фрустраційна ситуація значно ускладнює ефективність виконання завдань за призначенням оператором ССПО.

Оператор ССПО із несприятливим рівнем толерантності до фрустрації демонструє: низький рівень стійкості до несприятливих чинників бойо-

вої обстановки; напруженість психічного стану, високу тривожність, неконтрольовану агресією або, навпаки, апатію, ригідність, байдужість, за якими замасковані або приховані страх, розгубленість, або озлобленість, смуток; втрату впевненості в успішному виконанні бойового завдання, низьку мотивацію на успіх; неспроможність адекватно оцінити фруструючу ситуацію та передбачити вихід з неї; зміщення поведінкової реакції на самозахист і перекладання вини за прорахунки та невдачі на інших, зухвалу поведінку перед оточенням, демонстрування високої готовності до ризику. Фрустраційна ситуація перешкоджає ефективності виконання завдань за призначенням оператором ССПО [13, с. 172–177].

Найважливішими психометричними властивостями нашої методики, що підтверджують її науковість, є надійність і валідність.

Як надійність ми розуміємо стійкість методики, незалежність результатів, отриманих у ході її застосування, від можливих випадкових чинників. З арсеналу численних процедур перевірки надійності методики ми використали процедуру константності і процедуру перетестування (тест-ретест).

Константність як показник надійності широко використовується в психометриці для оцінювання проєктивних методик [14, с. 9]. Саме цей показник вказує на незалежність результатів від особистості діагноста. Ми провели повторне опитування у відносно однакових умовах: час, місце, вибірку досліджуваних ми не змінювали. Водночас для підтвердження надійності нашої методики ми змінили експериментатора. Обидва експериментатори мають досвід військової служби до 20 років та раніше організовували заходи психологічного забезпечення, у тому числі займалися питаннями психодіагностики.

Показник константності ми вираховували як коефіцієнт кореляції результатів першого та другого дослідження за допомогою коефіцієнта рангової кореляції Спірмена r_s [15, с. 240].

Отже, коефіцієнт кореляції за діагностичними показниками нашої методики свідчить про високий рівень її надійності за процедурою константності.

Іншою процедурою, яку ми перевірили на надійність нашої методики, стало перетестування (тест-ретест) [15, с. 35]. Щоб виміряти ретестову надійність, ми запропонували досліджуваним особам пройти діагностику за визначеною методикою двічі з інтервалом у 2–3 тижні. Повторне опитування було проведене в тих самих умовах, що і попереднє, час, місце, вибірку досліджуваних ми не змінювали. На стабільність вимірюваних психологічних явищ вказує коефіцієнт кореляції між результатами першого та другого обстежень, який

Таблиця 2

Результати кореляції першого та другого досліджень за процедурою константності

Показники	Коефіцієнт кореляції	Кореляційний зв'язок	Статистична значущість
<i>Поведінкова стратегія за спрямованістю</i>			
Екстрапунітивна (Е)	0,876	Сильний $r < 0,876$	$p = 0,01$
Інтропунітивна (І)	0,894	Сильний $r < 0,894$	$p = 0,01$
Імпунітивна (М)	0,795	Сильний $r < 0,795$	$p = 0,01$
<i>Поведінкова стратегія за типом реакції</i>			
З фіксуванням на перешкоді (OD)	0,896	Сильний $r < 0,896$	$p = 0,01$
З фіксуванням на самозахисті (ED)	0,788	Сильний $r < 1,788$	$p = 0,01$
З фіксуванням на вирішенні проблеми (NP)	0,882	Сильний $r < 0,882$	$p = 0,01$
<i>Коефіцієнт бойової адаптації</i>			
Коефіцієнт DCA	0,570	Середній $0,50 < r < 0,570$	$p = 0,01$

дорівнює у нашому випадку від 0,734 до 0,899, що демонструє сильний кореляційний зв'язок та статистичну значимість на рівні $p = 0,01$.

Таким чином, використання процедур константності і перетестування ми переконалися в надійності нашого психодіагностичного інструментарію, опрацюючи який змогли досягнути стійкості результатів діагностичної процедури щодо об'єктів дослідження.

Другою психометричною процедурою, яку ми перевіряли, стала валідність – відповідність методики вимірюваній психічній властивості [16, с. 36]. Вітчизняні військові дослідники М. Корольчук та В. Осьодло зазначають, що залежно від виду валідності її або обчислюють, або про неї тільки розмірковують [16, с. 37].

З урахуванням особливостей нашої методики змістову валідність методики було оцінено за допомогою незалежного експертного оцінювання. Як об'єкт експертизи визначено зміст методики. Експертами стали 15 професійних психологів, які мають практичний досвід організації заходів психологічного забезпечення, з них 12 мають науковий ступінь: 3 доктори психологічних наук, 5 кандидатів психологічних наук, 4 доктори філософії у галузі психології. Експерти мали оцінити кожне твердження бланку методики за 3-бальною шкалою (1 бал – «відповідає повною мірою», 2 бали – «частково відповідає», 3 бали – «не відповідає») за такими критеріями:

критерій 1 – відповідність назви призначенню методики (явна, зовнішня, довірлива валідність);

критерій 2 – відповідність структурної побудови діагностичному конструкту (концепту);

критерій 3 – зрозумілість, доступність до сприйняття, наочність стимульного матеріалу;

критерій 4 – наукове обґрунтування інтерпретації отриманих результатів;

критерій 5 – науковість обчислення та обґрунтування рівнів фрустраційної толерантності оператора ССпО.

Висновок про валідність пунктів методики на основі експертних оцінок сформульовано на підставі такого розрахунку:

при $M = 1 \dots 1,5$ – достатня валідність пункту;

при $M = 1,5 \dots 2$ – недостатня валідність пункту;

при $M \geq 2$ – пункт невалідний [17, с. 121].

За результатами експертного оцінювання (табл. 3) з урахуванням рекомендацій експертів в остаточному бланку методики було відредаговано низку фавул без концептуальної зміни їхньої суті. Висновок експертів став підставою для прийняття рішення про достатню змістову валідність методики.

Кореляційний аналіз між результатами запропонованої нами методики та еталонної методики «тест малюнової фрустрації С. Розенцвейга» в адаптації Хітрової (табл. 4) у частині, що стосується особливостей поведінки (поведінкової реакції за напрямом і типом реакції), ми визначили як основну міру валідності (концептуальну валідність).

Для якісного порівняння і кореляційного аналізу показників обох методик (авторської та еталонної) за умови однорідності вибірки залежної від домінування поведінкових реакцій ми присвоїли їм числові показники від 1 до 3, де 1 – найбільш превалюючий тип реакції, а 3 – найменш. Завдяки ранжуванню ми впорядкували наші дані за ступенем послаблення або посилення ознаки. Для визначення тісноти зв'язку між ознаками

Таблиця 3

Експертне оцінювання валідності методики

Експерт	Критерії оцінювання					Σ
	1	2	3	4	5	
1	1	1	1,43	1	1	1,08
2	1	1	1,2	1	1	1,04
3	1	1	1,36	1	1	1,07
4	1	1	1,43	2	2	1,48
5	1	1	1	1	1	1
6	1	1	1	2	1	1,2
7	2	1	1	1	1	1,2
8	1	1	1,26	1	1	1,05
9	1	1	1,33	1	1	1,06
10	1	1	1,2	1	1	1,04
11	1	1	1,2	1	1	1,04
12	1	1	1	1	1	1
13	1	1	1,1	1	1	1,02
14	1	1	1,28	1	1	1,05
15	1	1	1,2	1	1	1,04
Σ	1,06	1	1,26	1,13	1,06	1,1

Таблиця 4

Результати кореляції авторської та еталонної методики

Показники	Коефіцієнт кореляції	Кореляційний зв'язок	Статистична значущість
Спрямованість реакції	0,656	Середній $0,50 < r < 0,656$	$p=0,01$
Тип реакції	0,830	Сильний $r < 0,830$	$p=0,01$

ми використали коефіцієнт рангової кореляції Спірмена r_s [18, с. 121].

Таким чином, наявність кореляції між запропонованою нами методикою та раніше перевіреною, валідизованою методикою С. Розенцвейга (дорослий варіант) підтверджує можливість вимірювати за новою методикою типи поведінки військовослужбовців ССПО у фрустраційних ситуаціях виконання завдань за призначенням за спрямованістю і типом реакції. Отже, за допомогою процедур експертного опитування та кореляційного аналізу авторської та еталонної методик ми переконались у валідності авторської методики, тобто її відповідності вимірюваній психічній властивості, що вимірюється, та адекватності інтерпретації результатів вимірювання.

Висновки. Негативний вплив і деструктивність фрустрації для ефективності виконання завдань за призначенням висувають особливі вимоги до психічної сфери оператора ССПО, рівня його психологічної готовності, що зумовлює необхідність розроблення та впровадження в ході заходів психологічного забезпечення підготовки та виконання завдань за призначенням військ (сил) новітнього інструментарію для розвитку стійкості

до несприятливих чинників бойової обстановки (стресу, страху, фрустрації, афекту тощо).

Авторська методика «Прогнозування поведінки військовослужбовців Сил спеціальних операцій в екстремальних умовах виконання завдань за призначенням», в апробації якої взяли участь 270 операторів ССПО, дає змогу визначати тип поведінки у фрустраційній ситуації та декодувати рівень фрустраційної толерантності військовослужбовців. Валідність і надійність методики підтверджують її можливості з діагностування зазначених особистісних показників. Методика може бути використана повністю або частково (як стимульний матеріал) під час проведення заходів спеціальної психологічної підготовки операторів ССПО, а також на етапі кваліфікаційних іспитів курсантів навчального центру ССПО.

З огляду на специфіку виконання завдань за призначенням визначено, що оператори ССПО повинні мати оптимальний або сприятливий рівні фрустраційної толерантності. Оператори з критичним рівнем фрустраційної толерантності потребують додаткового її розвитку під час заходів цільової і спеціальної психологічної підготовки. Оператори з несприятливим рівнем фру-

страційної толерантності не можуть виконувати завдання в бойових підрозділах ССПО і підлягають переатестації.

Перспективним напрямом подальшого дослідження вважаємо розроблення та впро-

вадження в заходи спеціальної психологічної підготовки тренінгової програми розвитку фрустраційної толерантності військовослужбовців Сил спеціальних операцій до виконання бойових завдань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Rosenzweig S. Need-persistent and ego-defensive reactions to frustration as demonstrated by an experiment on repression. *Psychological Review*. 1941. Vol. 48, № 4. P. 347–349.
2. Barker R., Dembo T., Lewin K. Frustration and regression: an experiment with young children. *Iowa: University of Iowa Press*, 1941. No. 1, P. 1–314.
3. Чиженко Н. Фрустраційна толерантність особистості як афективний компонент оптимізму. *Психологія і особистість*. 2006. № 2 (10). Ч. 2. С. 146–155
4. Холодова О.О. Психологічні засоби запобігання та корекції фрустрації у професійній діяльності молодих учителів : автореф. дис. ... канд. псих. наук. Київ, 2003. 24 с.
5. Большакова А.М. Фрустраційна толерантність як складова психологічної готовності пожежних до професійної діяльності в екстремальних умовах : дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.09. Київ, 2000. 191 с.
6. Омельченко М.І. Фрустрація рятувальника як психологічна проблема. *Вісник Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського*. № 3(40), 2014, с. 128–132.
7. Хміляр О.Ф., Момот Р.А. Експериментально-психологічна методика вивчення фрустраційних реакцій військовослужбовців, що виконують завдання в екстремальних умовах : навчально-методичний посібник. Київ : Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського, 2011. 138 с.
8. Кузьменко М.Д. Психологічна діагностика фрустраційної толерантності офіцерів на етапі підготовки до виконання бойових завдань в антитерористичній операції. Київ : Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського, 2018. 121 с.
9. Основи формування психічної стійкості військовослужбовців у бойових умовах : підручник / за заг. ред. Л.В. Кримець. Київ : Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського. 2022. 348 с.
10. Дикун В.Г., Мороз В.М., Стасюк В.В. Методологія дослідження морально-психологічного стану особового складу військ (сил) : навчально-методичний посібник. Київ : БЦ, 2023. 383 с.
11. Шамне А.В., Прахова С.А. Психологія фрустраційних станів та реакцій підлітків: теорії, проблеми, діагностика : монографія. Київ : НУБіП України, 2018. 278 с.
12. Павлушенко С.М. Прогнозування поведінки військовослужбовців Сил спеціальних операцій в екстремальних умовах виконання завдань за призначенням. Київ : Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського, 2022. 54 с.
13. Павлушенко С.М. Фрустраційна толерантність як професійна властивість оператора Сил спеціальних операцій. *Габітус*. Одеса : Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій, 2022. № 40. С. 172–177.
14. Акімова Л. Основи психометрії : методичний посібник. Одеса : Негоціант, 2012. 81 с.
15. Руденко В.М., Руденко Н.М. Математичні методи в психології : підручник. Київ : Академвидав, 2009. 384 с.
16. Корольчук М.С., Осьодло В.І. Психодіагностика : навчальний посібник. Київ : Ельга, Ніка-Центр, 2004. 400 с.
17. Лисенко, Д.П. Психологічні особливості розвитку довіри в системі взаємин «командир – підлеглий» у бойових умовах : дис. ... доктора філософії. Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського. Київ : НУОУ імені Івана Черняхівського, 2021. 251 с.
18. Москальов І.О., Лисенко Д.П. Застосування методів математичної статистики у психолого-педагогічних дослідженнях : навчальний посібник. Київ : НУОУ, 2023. 184 с.

REFERENCES

1. Rosenzweig, S. (1941). Need-persistent and ego-defensive reactions to frustration as demonstrated by an experiment on repression. *Psychological Review*. Vol. 48, № 4.
2. Barker, R., Dembo, T. & Lewin, K. (1941). Frustration and regression: an experiment with young children. *Iowa: University of Iowa Press*. No. 1.
3. Chyzenko, N. (2006). *Frustracijna tolerantnistj osobystosti jak afektyvnyj komponent optymizmu* [Frustration tolerance of the individual as an affective component of optimism]. *Psyhologhija i osobystistj*. No. 2 (10). Ch. 2. [in Ukrainian].

4. Kholodova, O.O. (2003). *Psykhologhichni zasoby zapobighannya ta korekciji frustraciji u profesijnij dijaljnosti molodykh uchyteliv* [Psychological means of preventing and correcting frustration in the professional activities of young teachers]: avtoref. dys. ... kand. psykhnauk. Kyiv [in Ukrainian].
5. Bolshakova, A.M. (2000). *Frustracijna tolerancija yak skladova psykhologhichnoji ghotovnosti pozhezhnykh do profesijnij dijaljnosti v ekstremalnykh umovakh* [Frustration tolerance as a component of psychological readiness of firefighters for professional activities in extreme conditions]: dys. na zdobuttja nauk. stupenja kand. psykhnol. nauk: 19.00.09. Kyiv [in Ukrainian].
6. Omeljchenko, M.I. (2014). *Frustracija rjatuvalnyka yak psykhologhichna problema* [Frustration of the rescuer as a psychological problem]. *Visnyk Nacionaljnogo universytetu oborony Ukrainy imeni Ivana Chernjakhovskogho*, 3(40) [in Ukrainian].
7. Khmiljar, O.F. & Momot, R.A. (2011). *Eksperymentaljno-psykhologhichna metodyka vyvchennja frustracijnykh reakcij vijsjkovosluzhbovciv, shho vykonujutj zavdannja v ekstremalnykh umovakh* [Experimental and psychological methodology for studying the frustration reactions of military personnel performing tasks in extreme conditions]: navchalno-metodychniy posibnyk. Kyiv: Nacionaljnij universytet oborony Ukrainy imeni Ivana Chernjakhovskogho [in Ukrainian].
8. Kuzjmenko, M.D. (2018). *Psykhologhichna diagnostyka frustracijnoji toleranciji oficeriv na etapi pidgotovky do vykonannja bojovykh zavdanj v antyterrorystychnij operaciji* [Psychological diagnosis of frustration tolerance of officers at the stage of preparation for combat missions in the anti-terrorist operation]. Kyiv: Nacionaljnij universytet oborony Ukrainy imeni Ivana Chernjakhovskogho [in Ukrainian].
9. *Osnovy formuvannja psykhnichnoji stijkosti vijsjkovosluzhbovciv u bojovykh umovakh* [Basics of formation of mental stability of servicemen in combat conditions]: pidruchnyk (2022) / za zagh. red. L.V. Krymcej. Kyiv: Nacionaljnij universytet oborony Ukrainy imeni Ivana Chernjakhovskogho [in Ukrainian].
10. Dykun, V.Gh., Moroz, V.M. & Stasjuk, V.V. (2023). *Metodologhija doslidzhennja moraljno-psykhologhichnogho stanu osobovogho skladu vijsjk (syl)* [Methodology for studying the moral and psychological state of troops (forces) personnel]: navchalno-metodychniy posibnyk. Kyiv: BC [in Ukrainian].
11. Shamne, A.V. & Prakhova, S.A. (2018). *Psykhologhija frustracijnykh staniv ta reakcij pidlitkiv: teoriji, problemy, diagnostyka* [Psychology of frustration states and reactions of adolescents: theories, problems, diagnostics]: monoghrafija. Kyiv: NUBiP Ukrainy [in Ukrainian].
12. Pavlushenko, S.M. (2022). *Proghnozuvannja povedinky vijsjkovosluzhbovciv Syl specialnykh operacij v ekstremalnykh umovakh vykonannja zavdanj za pryznachennjam* [Forecasting the behavior of servicemen of the Special Operations Forces in extreme conditions of performing assigned tasks]. Kyiv: Nacionaljnij universytet oborony Ukrainy imeni Ivana Chernjakhovskogho [in Ukrainian].
13. Pavlushenko, S.M. (2022). *Frustracijna tolerancija yak profesijnna vlastyvistj operatora Syl specialnykh operacij* [Frustration tolerance as a professional property of the operator of the Special Operations Forces]. *Ghabitus*. Odesa: Prychornomorskyj naukovy-doslidnyj instytut ekonomiky ta innovacij, No. 40 [in Ukrainian].
14. Akymova, L. (2012). *Osnovy psykhnometriji* [Fundamentals of psychometrics]: metodychniy posibnyk. Odesa: Neghocyant [in Ukrainian].
15. Rudenko, V.M. & Rudenko, N.M. (2009). *Matematychni metody v psykhnologhiji* [Mathematical methods in psychology]: pidruchnyk. Kyiv: Akademvydav [in Ukrainian].
16. Koroljchuk, M.S. & Osjodlo, V.I. (2004). *Psykhodiagnostyka* [Psychodiagnosics]: navchalny posibnyk. Kyiv: Eljgha, Nika-Centr [in Ukrainian].
17. Lysenko, D.P. (2021). *Psykhologhichni osoblyvosti rozvytku doviry v systemi vzajemyn "komandyr – pidleghlyj" u bojovykh umovakh* [Psychological features of the development of trust in the system of relations "commander – subordinate" in combat conditions]: dys ... doktora filosofiji. Nacionaljnij universytet oborony Ukrainy imeni Ivana Chernjakhovskogho. Kyiv: NUOU imeni Ivana Chernjakhovskogho [in Ukrainian].
18. Moskaljov, I.O. & Lysenko, D.P. (2023). *Zastosuvannja metodiv matematychnoji statystyky u psykhnologhopedagoghichnykh doslidzhennjakh* [Application of methods of mathematical statistics in psychological and pedagogical research]: navchalny posibnyk. Kyiv: NUOU [in Ukrainian].